

Ur *Fjärde Internationalen* 3/1980

Norman Geras

Lenin, Trotskij och partiet

[Följande artikel var ursprungligen ett föredrag som hölls vid ett "marxistiskt symposium", organiserat av International Marxist Group (IMG) – den dåvarande brittiska sektionen av Fjärde Internationalen – i september 1977. Föredraget publicerades sedan i *International*, vol 4, nr 2 (1977), IMG:s teoretiska tidskrift, varifrån vi översatt artikeln. Vi har dessutom försett den med noter].

Låt oss börja från början. Lenin skrev *Vad bör göras* för sjuttiofem år sedan – alltså ett år före det Ryska Socialdemokratiska Arbetarpartiets kongress 1903, då den historiska splittringen mellan bolsjeviker och mensjeviker ägde rum. I samband med denna splittring skrev han ytterligare ett verk, *Ett steg framåt, två steg tillbaka*, och dessa två stridsskrifter innehåller de första utkasterna till den leninistiska parti- och organisationsteorin.¹

Som alla vet opponerade sig två andra framstående revolutionärer vid denna tid, Rosa Luxemburg och Leo Trotskij, mot Lenin, och de kritiserade hans verk häftigt: Rosa Luxemburg i en stridsskrift med titeln *Den organisatoriska frågan hos den ryska socialdemokratin*, Trotskij i en bok som hette *Våra politiska uppgifter*.² Strax innan Luxemburg mördades 1918 pekade allt på att motsättningarna mellan henne och Lenin, som hursomhelst hade överdrivits, höll på att minska. Vad Trotskij beträffar, var han motståndare till Lenin i parti frågan under nästan ett och ett halvt årtionde. Men 1917 vanns han över och gick med bolsjevikpartiet, och ända fram till sin död försvarade och kämpade han för den leninistiska organisationsteorins revolutionära innehåll. Men när han gjorde det, och för att kunna göra det, tvingades han bekämpa den Lenin-"kult" som var oupplösligt knuten till stalinismens uppkomst och seger.

I *Den ryska revolutionens historia* skrev historikern Trotskij, när han i tredje person talade om politikern Trotskij, att han kom till Lenin "som till en lärare, vars styrka och betydelse han förstod senare än många andra, men kanske mer fullständigt än dem".³ Detta är inte, som många utan tvekan genast skulle vilja hävda, uttryck för högmod eller arrogans från Trotskijs sida. Det är en nykter värdering av hans eget förhållande till Lenins politiska arv.

Tänk efter. Å ena sidan finns det en massa borgerliga ideologer, socialdemokrater, liberaler och andra, för vilka Lenins arbeten är lika med en totalitär elits törst efter makt. Å andra sidan finns det stalinister, maostalinister, och en rad andra så kallade leninister, för vilka Lenin är en slags allvetande ledare, nästan en gud, eller kanske till och med en verklig gud.

Trotskijs förhållningssätt var ett annat. Efter 1917 erkände han alltid att Lenins partiteori och -praktik hade en varaktig betydelse för det tyska och internationella proletariatet, och detta är det centrala. Men det finns två viktiga saker. För det första innebar Trotskijs eget förflutna, hans tidigare opposition mot Lenin, att han hade ett visst perspektiv på vissa av bolsjevismens tidigare misstag och svagheter, vilket de andra bolsjevikledarna saknade. Och för det andra förde Trotskij en energisk kamp mot Leninkulten. Han insåg att gudar vanligen har till funktion att stärka någon auktoritet, och att huvudfunktionen för myten om den stora ledaren är att omge de nuvarande så kallade stora ledarna med en gloria av ofelbarhet. Trotskij

¹ Båda dessa arbeten finns på svenska i Lenin, *Valda verk i 10 band*, band 2, Progress Moskva 1982.

² Rosa Luxemburgs arbete finns på engelska i *Rosa Luxemburg Speaks*, Pathfinder Press, New York 1970, s. 112-130. Trotskijs skrift finns inte i någon lättillgänglig engelsk översättning, men i Deutscher, [Den väpnade profeten](#), på marxistarkiv.se finns en utförlig redogörelse för dess innehåll.

³ L. Trotskij, *Ryska revolutionens historia*, Bokförlaget Röda Rummet, Stockholm 1991, band 2, s 285.

bekämpade denna kult, och detta, liksom hans tidigare opposition mot Lenin, gav honom en viss kritisk distans till Lenin, samtidigt som han på det hela taget var överens med honom.

För att inte bli missförstådd: jag vill ingalunda påstå att Trotskij var den store hjälten, den store ledaren, etc., som förstod allt och aldrig gjorde några misstag – uppenbarligen är så inte fallet. I synnerhet vad gäller Leninkulten gjorde Trotskij själv misstag. Men i stort karakteriserades Trotskijs förhållande till Lenin och Lenins verk av varken blind fientlighet eller förgudning. Det var ett förhållande av kritisk respekt och kritisk kontinuitet. Därför har de som tillhör den internationella rörelse som Trotskij grundade, liksom andra som är påverkade av hans verk, speciella möjligheter och samtidigt särskilda förpliktelser. De har en *möjlighet* – och jag betonar möjlighet, inte någon garanti, ty ingenting är garanterat, man måste kämpa för det – en möjlighet och förpliktelse att fatta den verkliga kärnan, det revolutionära innehållet, i den leninistiska organisationsteorin, och samtidigt skilja detta verkliga innehåll från de tillfälliga misstagen, bristerna, överdrifterna i bolsjevismens historia, och vilket kanske är viktigare, de talrika ensidiga karikatyrer och förvrängningar som går under namnet leninism – vare sig de är av byråkratisk, auktoritär, sekteristisk, elitistisk eller propagandistiskt opportunistisk art. Detta är det centrala tema jag vill hålla fram.

Jag ska börja med att kort påminna om det allmänna sammanhang i vilket Lenin först formulerade partiteorin, och vilka teorins viktigaste tematan var. Kom då ihåg, att när Lenin skrev dessa texter fanns det inget revolutionärt arbetarparti i Ryssland, även om det hade ägt rum en grundningskongress i Minsk i mars 1898, med nio eller tio delegater närvarande. (Eftersom de flesta delegaterna arresterades omedelbart efteråt fick denna kongress ingen effekt.) Kom ihåg att den socialistiska rörelsen, sådan den nu var, bestod av utspridda grupper av till största delen intellektuella, som började ra kontakter med den ryska arbetarklassen; att dessa grupper var uppsplittrade lokalt – det fanns ingen övergripande samordning mellan dem – och att de tvingades verka under ett hårt polisförtryck, underjordiskt, med ledare som ständigt arresterades och skickades till Sibirien, och så vidare. Och, kanske allra viktigast, kom ihåg det viktiga faktum att *Vad bör göras* hade en speciell ideologisk måltavla: den strömning som är känd under namnet ”*ekonomismen*”, och som betonade den ekonomiska fackliga kampen gentemot behovet av politiska revolutionära perspektiv; som betonade de praktiska dagsuppgifterna – att så att säga få gjort jobbet – gentemot behovet av en bred revolutionär socialistisk propaganda och agitation; och som, för att rättfärdiga denna inriktning, gjorde arbetarklassens spontanitet till en sorts princip. De hävdade med andra ord att arbetarna i vilket fall som helst förde ekonomisk kamp, och att det är detta vi måste stödja i stället för att låta oss bli hänfödda av vidlyftiga perspektiv på revolutionär socialism och så vidare.

Mot denna strömning formulerade Lenin följande välkända argument: de berömda formuleringarna om teorins betydelse – ”*utan en revolutionär teori kan det inte heller finnas någon revolutionär rörelse*”, eller ”*förkampens roll kan utföras endast av ett parti, som leds av en avancerad teori*” – med vilket Lenin menade marxismen.⁴ Lenin hänvisade till Engels tidigare skrivningar om klasskampens tre former – inte bara dess politiska och ekonomiska former, utan även dess teoretiska form. På ett språk som alla kan förstå slog Lenin med andra ord fast det som idag hedras med andra namn – nivåernas specificitet, överbyggnadens relativa självständighet, etc. – att arbetarrörelsen *behöver* kunskap, den *behöver* vetenskap för att vägleda sina politiska strider, och att denna kunskap och vetenskap inte uppstår automatiskt ur intet som om de var en gudagåva, utan har sina egna förutsättningar – teoretisk produktion, studier, ideologisk kamp, och den mångsidiga idékampen.

⁴ Lenin, *op cit*, s 28 och 29.

Så all anti-intellektualism eller kälkborgerlighet i förhållande till idéer och teori, alla få-gjort-jobbet-tendenser osv., riskerar att föra in den socialistiska rörelsen på avvägar genom att bringa den under inflytande av felaktiga, borgerliga idéer. Bringa under inflytande är egentligen felaktigt uttryckt. Hela argumenteringen utgår uppenbarligen från ett antagande, som går tillbaka till Marx, att de idéer som dominerar under en viss epok är den härskande klassens idéer. Arbetarrörelsen *kommer att vara* mer eller mindre påverkad av dessa idéer, och därav uppstår behovet av denna teoretiska kamp.

Det andra grundläggande temat – åtskillnaden mellan facklig (tradeunionistisk) och socialistisk politik. Det var ekonomisternas betoning av det fackliga arbetet som fick Lenin att formulera detta i termer av en skillnad mellan tradeunionistisk kontra socialistisk politik. Men givetvis gäller Lenins ord varje kamp för omedelbara dagskrav, delkrav, varje kamp för reformer inom det kapitalistiska samhället. Uppenbarligen är fackligt arbete, kamp för reformer, och så vidare av avgörande betydelse, men att uteslutande koncentrera sig på dessa områden är inte en tillräcklig socialistisk politik. Det är liktydigt med att den socialistiska rörelsen begränsar sig själv till kapitalismen – det är detsamma som att lämna fältet öppet för borgerliga idéer, ty i praktiken betyder det att man accepterar att tillräckliga förbättringar av arbetarklassens villkor kan uppnås inom kapitalismens ramar. Så Lenins viktigaste tankegång på detta område är att det inte finns någon automatisk dynamik som leder från facklig kamp, från omedelbar dagskamp, till revolutionär medvetenhet och därmed socialism. Det är, om ni så vill, spontanisternas illusion – tron att en mycket hård kamp för högre löner eller bättre arbetsförhållanden på något sätt kommer att skapa en socialistisk medvetenhet. Det är en illusion.

Nå, för att lägga fram detta på ett kanske något annat sätt än Lenin: man kan inte uppnå vad Lenin här kallar ett socialistiskt medvetande, ett revolutionärt medvetande, utifrån ett ofullständigt, avdelat perspektiv på samhället – vare sig det är en grupp anställdas perspektiv i förhållande till en grupp arbetsköpare, eller något annat. Varför? Därför att detta revolutionära medvetande är en helhetsförståelse av *alla* klassförhållanden på varje nivå i samhället – den ekonomiska, politiska och kulturella, men i synnerhet den statliga nivån. En mångsidig propaganda och agitation som tar upp alla slags yttringar av utsugning eller förtryck, vare sig det är ekonomiskt, politiskt, kulturellt eller något annat, är därför en oundgänglig förutsättning för ett revolutionärt socialistiskt medvetande. Därav Lenins betoning av att modellen för en revolutionär inte är fackföreningssekreteraren utan "*folktribunen*" – bara på detta sätt kan man driva en socialistisk politik och uppnå ett socialistiskt medvetande.

På sätt och vis leder detta till kärnan i Lenins argumentering i *Vad bör göras* – till hela frågan om spontanitet och medvetenhet. Och jag vill här säga, att Lenins argument om spontanitet och medvetenhet både innehåller de centrala teserna i Lenins partiteori och två tvivelaktiga argument, som även om de är förklarliga med tanke på vilka han polemiserade mot, ändå behöver modifieras.

Låt oss börja med de tvivelaktiga argumenten. Enligt min uppfattning gäller det för det första påståendet att arbetarklassen av egen kraft endast är förmögen att utveckla ett fackligt medvetande. Eller, som Lenin med ännu större eftertryck uttrycker det, den spontana arbetarrörelsen är själv endast förmögen att skapa, och skapar, tradeunionism.⁵ Detta är förklarligt i förhållande till den polemik Lenin förde, och det gäller till och med under långa tidsperioder av de kapitalistiska samhällenas historia. Men det behöver modifieras, därför att i det vi kallar förrevolutionära eller revolutionära situationer går den spontana arbetarrörelsen utöver tradeunionismen.

⁵ *Ibid*, s 34 ff.

Det andra tvivelaktiga argumentet gäller, enligt min uppfattning, den innebörd Lenin ger den välkända formuleringen, att det socialistiska medvetandet tillförs arbetarklassen utifrån. Alla har sin egen uppfattning om vad det betyder, och det finns mycket sofistikerade sätt att förklara det, och på ett eller annat sätt visa att allt är gott och väl. Men jag är bara intresserad av vad Lenin verkligen säger. Faktum är att han använder denna formulering på två sätt. Ett av dem, och det jag anser vara tvivelaktigt, går i Kautskys fotspår: Lenin säger att det socialistiska medvetandet förs in i den proletära klasskampen utifrån, av den borgerliga intelligentsian. Utanför och innanför uttrycks i dessa termer: innanför är den proletära klasskampen; utanför är den borgerliga intelligentsian, som tillför det socialistiska medvetandet.

För att inte göra en alltför stor affär av det så tycker jag helt enkelt att det är fel. Uppenbarligen försöker han slå fast teorins betydelse och så vidare, men i själva verket lyckas han inte påvisa vilken borgerlig intelligentsia det är som formulerar detta socialistiska medvetande – under vilka förhållanden, och som del av vilken rörelse. I denna mening är hela idén om ”*utifrån*” felaktig, och den behöver rättas till. Men det finns en annan innebörd – och det är den viktiga innebörden – av denna idé om att tillföra det proletära socialistiska medvetandet utifrån, och det är den som innehåller vad jag vill kalla den centrala tesen i partiteorin. Jag tror att följande citat sammanfattar den.

”... alla ekonomisters huvudfel”, säger Lenin, ”är/ övertygelsen om att man kan utveckla arbetarnas politiska klassmedvetande så att säga *inifrån* deras ekonomiska kamp. . . Det politiska klassmedvetandet kan bibringas arbetaren *endast utifrån*, dvs. från ett område utanför den ekonomiska kampen, utanför arbetarnas förhållande till företagen. Det enda område, varifrån denna kunskap kan hämtas, är området för *alla* klassers och samhällsskiktets förhållande till staten och regeringen, området för de inbördes förhållandena mellan *alla* klasser.”⁶

I detta stycke syftar inte ”*utanför*” och ”*innanför*” på sociologiska grupperingar eller medvetenhetsförmedlare. De syftar på delen kontra helheten, om ni så önskar. Det socialistiska medvetandet uppstår inte ur någon särskild kamp – ingen särskild kamp har en sådan dynamik att den ger dig en möjlighet att automatiskt förstå – det uppstår ur helhetsförståelsen av förhållandet mellan alla klasser. Och jag påstår att detta är Lenins centrala tes i fråga om partiteorin, ty i ett nötskal säger denna teori att partiet är nödvändigt som ett instrument för politisk centralisering. Utan ett sådant instrument kan inte de spridda striderna, sektoriella erfarenheterna och ofullständiga perspektiv som olika skikt bland massorna har, sammanföras i en framgångsrik revolutionär anstormning mot det kapitalistiska samhället, som har sitt *eget* centraliseringsorgan, sitt eget kamporgan, i den borgerliga staten. Partiet behövs för att politiskt centralisera kampen, för att förena delstriderna, sammanlänka dem, och slutligen leda dem i en konfrontation med denna institution. Det krävs alltså ett parti med en *helhetsteori*, ett *helhetsprogram*, som kan centralisera och ena alla dessa olika strider.

Ett sista ord angående grundtankarna i Lenins verk från denna period – det han har att säga om organisation i snäv mening, organisatoriska problem i snäv mening. Även här tror jag att det finns en central tanke bland andra som är mer tidsbundna. Den gäller Lenins dispyt med Martov om definitionen på en partimedlem, en diskussion som förebådade splittringen mellan bolsjeviker och mensjeviker. Alltså att partiet, enligt Lenin, inte är en lös, formlös massa av tillfälliga sympatisörer och så vidare, utan ett parti av aktivister, av kadrer, som med andra ord syftar till att bilda en klassmedveten proletär förtrupp, och inte bara upplösa sig i klassens nuvarande medvetenhetsnivå. Jag tänker inte säga mer om det.

Det finns andra organisatoriska argument i dessa verk, till exempel om yrkesrevolutionärer, sträng hemlighet och inskränkningar i fråga om demokratiska förfaringsätt, vilket Lenin

⁶ *Ibid.*, s 81-82.

rättfärdigade med att man var tvungen att arbeta under förhållanden av politiskt förtryck. Det enda jag tänker säga om det, är att Lenin gör en del polemiska överdrifter, som jag ska återkomma till.

Om vi lämnar de underordnade frågorna åt sidan, vilken var då grundvalen för Luxemburgs och Trotskijs opposition mot Lenin? Det var anklagelsen för blanquism, som Luxemburg kallar det (Trotskijs term var substitutionism). Med andra ord, precis som mensjevikerna, som de i denna fråga var överens med, och precis som många personer sedan dess, anklagade de Lenin för att vilja ersätta de proletära massornas kamp, ersätta arbetarklassens *egen* frigörelse, med en självutnämnd elits handlingar.

Var denna anklagelse giltig? Nej. När Luxemburg och Trotskij trodde sig avvisa elitismen, så avvisade de i själva verket att den proletära förtruppen behövde organiseras. Istället föreslog de en organisationsmodell som vi idag kallar socialdemokratisk – socialdemokratisk i dagens mening, inte i den meningen det användes vid dåtidens debatter. Men Oktoberrevolutionen har på ett positivt sätt bevisat, och en hel rad misslyckade revolutioner har på ett negativt sätt bekräftat, att utan den typ av parti som Lenin förespråkade, kommer inte de revolutionära situationer som periodvis uppstår att leda till framgångsrika revolutioner.

Nå, eftersom jag nu kommer att fälla en del mer kritiska kommentarer och inte vill bli missförstådd, betonar jag att *detta* var Lenins ojämförliga historiska förtjänst – att han utarbetade och med näbbar och klor kämpade för denna typ av organisation. Innebär det att Lenins verk från denna period är ett kompendium av rena sanningar – och att Trotskijs och Luxemburgs opposition och kritik ska kastas i soptunnan? Det är till exempel olyckligt att den trotskistiska rörelsen aldrig har återutgivit Trotskijs bok, *Våra politiska uppgifter*, trots att det är en mycket intressant bok. Är detta alltså den slutsats man drar – Lenin företräder sanningen och de andra böckerna är inte värda att läsas? Nej – ty dialektiken mellan rätt och fel, om jag så får säga, är något mer komplicerad.

För det första finns det en uppenbar orsak till varför så är fallet. Man kan ha rätt i vissa frågor, till och med de viktigaste, men ändå ha fel i andra. Ta till exempel hela frågan om arbetarorganisationernas byråkratisering. Under denna tidsperiod fanns det ingen som hade en tillräcklig förståelse för detta problem, och den som ska ha äran för att ha formulerat en teori som gör att vi kan förstå det är Trotskij under sin kamp mot stalinismen på tjugooch-trettioalet. Men i Lenins verk före 1914, i hans ständiga betoning av behovet av en centraliserad organisation, finns det ingen förståelse för, inte ett ord av förståelse för, detta problem: risken med den organisatoriska apparatens självständighet – faran för att den utvecklar sina egna intressen, sin egen tröghet och konservatism. Men i Trotskijs och Luxemburgs verk före Första världskriget *finns* det en början till en förståelse för detta problem, och eftersom det visade sig vara ett inte ringa problem i arbetarrörelsens historia, ska Trotskij och Luxemburg hedras för att ha bidragit till vad vi idag kan räkna som en tillräcklig, fullständig, leninistisk organisationsteori.

Men det finns en mer knepig fråga i det jag kallade dialektiken mellan historiska sanningar och misstag, och jag ska försöka komma åt den genom att återvända till hela frågan om massornas spontanitet. Jag upprepar att Trotskij och Luxemburg hade fel i sin opposition mot Lenins centrala politiska teser, men samtidigt som de hade fel kritiserade de också – Trotskij uttryckligen, Luxemburg underförstått – vissa av de formuleringar om spontanitet och medvetenhet som jag tidigare kallade ensidiga, alltså att spontanitet leder till ren tradeunionism, och att medvetenheten tillförs av den borgerliga intelligentsian. I sin felaktiga kritik av Lenins övergripande teser kritiserade Trotskij och Luxemburg vissa av dessa ensidiga argument. Hade de fel i *denna* speciella kritik, och om de hade fel, hade då även Lenin fel när han senare erkände den polemiska ensidigheten i *Vad bör göras?* Hade han fel

1905, när *han* talade om arbetarklassen som *instinktivt*, spontant socialdemokratisk, vilket på den tiden betydde socialistisk? ⁷ Hade han fel 1905 när han sa så här:

Varje proletariats rörelse, oavsett hur liten, oavsett hur obetydlig den må vara från början, oavsett hur ringa dess orsak, hotar oundvikligen att växa utöver sina omedelbara mål till en kraft som är oförsonlig mot hela den gamla samhällsordningen och krossar den. Proletariats rörelse har, p.g.a. de grundläggande särdragen hos klassens ställning under kapitalismen, en klar tendens att utvecklas till en desperat, total kamp, en kamp för fullständig seger över alla utsugningens och förtryckets mörka krafter.

Vilket låter som en tokig spontanist.

Hade han fel i detta? Nej, det hade han inte. Ty vad 1905 visade, är att för att en revolution ska bli framgångsrik, behöver man (och det är ett livsviktigt behov) både samla, skola och förbereda den proletära förtruppen, men även något annat, nämligen: att vinna massorna. Och det är omöjligt utan häftiga utbrott av *spontan* masskamp, spontan ur den revolutionära organisationens synvinkel. Ur en viss synvinkel är givetvis ingenting spontant. Utifrån den revolutionära organisationens synvinkel (vad den kan utlösa, och vilken kontroll den kan utöva), är masskampen, då massorna kan vinnas över till socialismen – och givetvis dubbelmaktorgan uppstå, revolutionen fullbordas och så vidare – inget som går att planera och kontrollera på ett snyggt och prydligt sätt. Det kräver massiv spontan kamp – det kompletterar vad Lenin säger om spontanitet i andra situationer.

I sin felaktiga opposition mot Lening insåg Luxemburg och Trotskij en del av detta, och i vissa avseenden tidigare än Lenin, så även här måste de få sin beskärda del. Men detta leder mig till den viktiga poäng jag vill göra här – den syftar på det ni kallar konsten att böja käppar. Vissa personer kommer att säga, och i själva verket har en del redan sagt – om ni vill ha ett bra exempel på vad jag talar om kan ni titta i Tony Cliffs bok om Lenin (som på många sätt är en bra bok, jag vill inte säga att jag är helt kritisk mot den eller något sådant) – att Lenin i själva verket aldrig hade fel, han bara böjde käppen.⁸ Ursprunget till detta kan ni återfinna i det Lenin sa i samband med splittringen av partiet, och den fräna debatt som då fördes: ”*ekonomisterna böjde käppen åt ett håll – för att rätta ut den måste jag böja tillbaka den.*”⁹ Med andra ord erkände han själv sina polemiska överdrifter. Lenin böjde käppar: när man måste betona organisationen, teorin, etc., då böjer man käppen från spontanitet; när man måste betona vikten av den spontana masskampen böjer man käppen åt andra hållet. Och så säger de att det var det han egentligen höll på med – det var inga egentliga misstag.

Först och främst måste vi hålla med om att det finns ett korn av sanning i detta. Det finns en sorts dialektik i den politiska kampen, vilken är samma dialektik som den mellan historiska sanningar och misstag, och det är att politiska argument, stridsskrifter, tal, skiljer sig – lyckligtvis antar jag – från en akademisk avhandling. De kommer inte att innehålla alla nödvändiga förbehåll etc. Just på grund av att uppgiften i ena stunden är denna, och i den andra är den motsatta, uppträder överdrifter och så vidare, en sorts ensidighet. Att betona att

⁷ Lenin, ”The Reorganisation of the Party” i *Collected Works*, vol. 10, s 32.

⁸ Tony Cliff, *Lenin, Volym 1: Building the Party*, Pluto Press, London 1975, s 80-82.

⁹ Lenin på den andra partikongressen (1903), citerat i E.H. Carr, *Den ryska revolutionen*, Bo Cavefors bokförlag 1970, del 1, s 34. Se också Lenins kommentar i ”Förord till samlingsverket ”Tolv år” (1907), återgivet i *Lenins kamp mot ”ekonomisterna”*, Bo Cavefors bokförlag, 1970, s 151:

”Inte heller hade jag någon avsikt att vid andra kongressen upphöja mina egna formuleringar, som de framställdes i Vad bör göras? till ”programmatisk” nivå och låta dem utgöra särskilda principer. Tvärtom, det uttryck jag använde – och det har citerats åtskilliga gånger sedan dess – var att ekonomisterna hade gått till ytterligheter. Jag sade att Vad bör göras? rätade ut det ekonomisterna hade förvidit (. . .). Jag betonade att just p.g.a. att vi så energiskt rätade ut det som hade förvidits, skulle vår aktionslinje alltid vara den rakaste. Betydelsen av dessa ord är uppenbar: Vad bör göras? är en kontroversiell rättelse av ekonomiska förvrängningar och det vore fel att betrakta pamfletten i något annat ljus.”

Lenins verk kännetecknas av detta är naturligtvis helt rätt. Men här måste vi göra några klargöranden. För det första, även om man utan förbehåll medger detta är min centrala punkt ändå giltig. Just på grund av detta måste man läsa Lenins verk – som i stort hade rätt – för att skilja vad som är rätt från vissa överdrifter och rena misstag. Och omvänt måste man ha en seriös inställning till de personers verk som hade fel, för att se om det bland alla felaktigheterna kanske finns några tillfälliga insikter. Så det stöder en av de viktiga punkter jag vill få fram.

Men för det andra, hela detta käppböjande innehåller ofta ett drag av efterklokhet. Man måste läsa Lenins *Vad bör göras* tillsammans med vad han skrev 1905, men Lenins motståndare kunde 1903 naturligtvis inte läsa vad han skrev 1905. De tvingades läsa vad han skrev 1902 och 1903, och de reagerade mot en del saker som de tyckte var fel eller överdrivna. Det måste man ta med i beräkningen. För det tredje, att medge att böja käppar är oundvikligt är inte detsamma som att ha en ”*allt är tillåtet*”-inställning till det – att man kan säga vad som helst för att vinna en speciell politisk strid.

Bakom denna okritiska inställning döljer sig än en gång myten om den allvetande ledaren: okej, Lenin överdrev 1902, men 1905 rättade han till alla misstag hans anhängare hade gjort – i grund och botten finns det inget att oro sig över, Lenin förstod alltihopa till slut. Men detta fungerade naturligtvis inte alltid. I *Vad bör göras* försöker Lenin till exempel bemöta kritiken att hans organisationssyn står i strid med fullständigt demokratiska principer. Vad svarar Lenin? Han svarar att en fullständigt demokratisk princip innebär åtminstone två saker: full offentlighet och val till alla funktioner. Han tar sedan upp två argument, ett huvudargument och ett underordnat argument. I sitt huvudargument frågar han: kan vi under tsaristiska förhållanden ha full offentlighet och val till alla partiposter? Hans svar är nej – det kommer bara att underlätta polisens arbete. Med andra ord är Lenins huvudargument så att säga beroende av omständigheterna – under tsaristiska förhållanden är det inte möjligt. Detta kastar inget tvivel över principen om intern demokrati. Men det finns ett underordnat argument, och det är: hursomhelst kommer något annat att fungera – strängt urval av medlemmar, fullständig tillit mellan medlemmarna, yttersta hängivenhet – och sedan säger Lenin att vi då kommer att ha något *mer* än demokrati. Detta är uppenbarligen ett exempel på att böja käppen. Är det försvarligt? Nej, ty i viss mån antyder det att kanske principen om intern demokrati som sådan under vissa förhållanden kan ersättas. Jag säger att det är en polemisk överdrift, det är inte Lenins huvudargument etc., men det är ett exempel på att böja käppar som inte är försvarligt.

Vad är faran med detta? Tja, när Lenin 1905 ville öppna partiet för de arbetarmassor som enligt hans uppfattning var kandidater till ett mycket öppnare, större parti, stötte han på motstånd från en del bolsjeviker. Vissa kadrer, vissa kommittémedlemmar, skolade i argumenten från *Vad bör göras*, anklagade Lenin för att vilja leka demokrati. Ännu ett exempel är många bolsjevikkadrens sekteristiska inställning till de spontana, icke partileda institutionerna, sovjeterna. Man kan fråga sig om inte denna sekteristiska reaktion hade något att göra med en del av den tidigare periodens ensidiga skrivningar. Och än mer tragiskt och viktigt är att stalinisterna utnyttjade vissa av dessa formuleringar för att rättfärdiga brott och fador som alla känner till. Jag säger *inte* att det på något sätt finns ett frö till stalinismen i Lenins verk – vad jag säger är att det 1977 krävs vissa modifieringar av detta förhållande av att böja käppar. Oundvikligen kommer det i varje parti-/fraktions-/tendenskamp etc. att finnas polemiska överdrifter, men de måste hållas inom mycket strikta ramar.

För den äldre Trotskij – den mogna Trotskij – var det centrala i hans politiska liv, i hans politiska arbete, att bygga vidare på, och fortsätta att kämpa för den leninistiska organisations-teorin och -praktiken. Att erkänna det jag har kallat Lenins *ojämförliga* historiska förtjänst, nämligen att ha lagt grunden till denna teori och praktik. Men trots att Trotskij erkände sina egna centrala misstag från åren före revolutionen, hänvisade han även strax före sin död till

felaktigheterna i vissa av Lenins argument i *Vad bör göras*. Det är något man sällan talar om – att Trotskij, när han erkände sina misstag, inte anammade rubb och stubb i *Vad bör göras*. Han talade fortfarande om det felaktiga i vissa skrivningar om spontanitet och medvetenhet. Och han förkastade inte fullständigt sin egen bok, *Våra politiska uppgifter*. Även om han sa att kärnan i den var felaktig, orättvis och en missbedömning av Lenin, sa han också att den innehöll en del insikter om mentaliteten hos vissa bolsjevikiska kommittémedlemmar under denna period.

För det andra, och det är faktiskt viktigare, tror jag att Trotskijs egen roll efter 1923 inte är helt utan samband med det faktum att han under perioden före revolutionen var den ende framstående revolutionären ur den generationen som var självständig och modig nog att opponera sig mot Lenin. Det gällde naturligtvis inte bara i frågan om partiet, utan även andra frågor där Trotskij hade rätt. Men jag tror att detta mod och denna självständighet, som han tidigare hade använt felaktigt många gånger, efter Lenins död spelade en viss roll för att Trotskij slutligen kom att inse de misstag Lenins parti hade begått under Lenins och hans ledarskap: misstaget att förbjuda fraktioner i partiet, och misstaget att i slutet av inbördeskriget förbjuda den lagliga sovjetoppositionen – misstag som var en orsak, om än inte den viktigaste orsaken, till att sovjetdemokratien krossades.

Vad gäller frågan om den proletära demokratin, både i den revolutionära organisationen och inom arbetarrörelsen i sin helhet, var inte Trotskij underlägsen någon, och det jag vill ha sagt är att hans egen opposition mot bolsjevismen före 1917 och sedan hans opposition mot Leninkulten efter 1917, spelade en roll i att Trotskij kunde lägga grunden till en komplett teori om demokratin i den proletärt socialistiska rörelsen.

Jag vill avsluta med några reflektioner kring detta. Hittills har jag betonat det politiska enandet – partiet är politiskt enat och centraliserar de olika striderna. Men en viktig del av den leninistiska organisationsteorin är den pulserande *interna* demokratin i partiet. Varför? Tja, man kan vända tillbaka till hela min diskussion om vad jag kanske något anspråksfullt kallade dialektiken mellan rätt och fel. Utanför de stalinistiska läroböckerna och maoistiska fantasierna finns det ingen stor ledare som har alla svar på den politiska kampens frågor. Det finns bara ett sätt. Endast en hård, energisk idékamp, kamp mellan linjer och så vidare, kan göra att man hittar rätt väg. Jag kan citera Lenin för att visa att detta inte är något som bara trotskister påstår:

Det kan inte finnas något massparti, inget klassparti, utan en fullständig klarhet om de väsentligaste schatteringarna, utan en öppen kamp mellan olika tendenser, utan att informera massorna om vilka ledare och vilka organisationer i partiet som driver den eller den linjen – utan detta kan man inte bygga ett parti värt namnet.¹⁰

Eller titta på bolsjevikpartiets praktik. Inte under lugna perioder eller så, utan i frågor av livsviktig betydelse, frågor som gällde liv och död – Brest-Litovsk etc. – och de hårda striderna mellan olika grupperingar och tendenser i partiet vid den tiden. Det är ingen tokig medlem i Fjärde internationalen, utan en mycket nykter historiker, E.H. Carr, som talar om att bolsjevikpartiet praktiserade en öppenhet och frihet i sina diskussioner som sällan praktiserats av andra partier när det gällde vitala frågor om allmän politik.

Sammanfattningsvis: den möjlighet och förpliktelse som tillfaller personer som är influerade av Trotskijs verk, är att kämpa för att huvudinnehållet i den leninistiska organisationsteorin är *avgörande* för arbetarklassens egen frigörelse – att med förakt avvisa alla idéer om Lenin som en sorts principlös diktator som bara var ute efter makt, att fullständigt avvisa alla sådana idéer, men utan ursäkter, kulter eller liknande i förhållande till Lenin.

¹⁰ Lenin: "But Who are the Judges?" (1907) i *Collected Works*, vol. 13, s 209.

Jag har nämnt två fenomen som handlar om Lenin i det tjugonde århundradets ideologiska och politiska liv: det ena är kulten, och det andra är att Lenin är lika med en totalitär diktator. Idag finns det en tredje metod som jag tror att man måste vara mycket försiktig med, och som jag kommer att avstå att sätta någon etikett på: den består i att – utan att öppet förkasta Lenin eller något dityt – göra anspråk på att överskrida den leninistiska organisationsteorin. Men vad detta innebär, vad det egentligen är, är ganska mystiskt eller obestämt.

Jag ska nämna tre aktuella exempel. För det första: i en artikel med titeln ”Moving On” i *Socialist Register 1976* hänvisar Ralph Miliband till att det behövs en ny vänsterorganisation. Jag kan inte här gå in på alla hans argument, men i samband med detta tema skriver han om kommunistpartiet och hur de hycklar när de gör anspråk på att ha intern demokrati. Jag vill nu peka på att något väsentligt är fel här, ty han sätter de heliga korna demokratisk centralism och fraktionsförbud under samma rubrik, precis som om de var samma sak. Sedan skriver han om de revolutionära vänsterorganisationerna. Han drar dem alla över en kam och säger att deras interna liv gör kommunistpartiets interna liv till ett skolexempel på intern demokrati.

För det första behöver man inte vara något geni för att inse att detta verkligen gäller vissa av dessa organisationer; men det gäller inte alla organisationer inom den revolutionära vänstern, och till yttermera visso känner Miliband till detta. Jag har själv hört honom säga det i ett offentligt föredrag, men med en helt annan vinkling på kritiken: kommunistpartiets interna demokrati är en bluff, men den brittiska sektionen av Fjärde internationalen kan man vifta undan eftersom det finns så många tendenser i den som alla kämpar mot varann. Vad Miliband än har att säga om det, så är det något helt annat än stelbenthet och så vidare. Men hursomhelst är inte detta huvudfrågan. Den är att Miliband talar om att ”gå vidare”. När han viftat undan allt annat, påstår han att det behövs en ny socialistisk gruppering. Vilket program ska den ha? Vilken struktur? På vilket sätt skulle den skilja sig från det ”omoderna” leninistiska avantgardet, etc.? Tystnad. Inte ett ord. Bokstavligt talat inte ett ord. Så detta ”gå vidare”, detta överskridande av leninismen, är ett fullständigt mysterium.

Mitt andra exempel är från den franske marxistiske filosofen Luis Althusser, i ett intressant inlägg i den nuvarande debatten om proletarietets diktatur i det franska kommunistpartiet.¹¹ Han tar upp en hel del bra saker om behovet av verklig debatt, men det intressanta är detta: Han säger – motsättningar, ja det måste vi ha. Men organiserade tendenser, nej. Och detta trots att han erkänner, och det bör vi notera, att det fanns sådana i bolsjevikpartiet; men nej. Varför? Därför att de är ett hot mot organisationens enhet. Sedan säger han:

Om man avvisar erkända och organiserade tendenser, då är det inte att hamna *bakom* denna /bolsjevikpartiets/ politiska praktik och gå mot mindre frihet. . . det är att gå *utöver* den.

Inte organiserade tendenser, utan vad? ”Verkliga diskussioner”, ”nya uttrycksformer”, ”utbyte av erfarenheter”.

På sätt och vis är det otroligt. Efter de senaste 60 årens historia, efter allt vi idag känner till om arbetarorganisationernas utveckling, säger han: motsättningar, ja, men inte organiserade tendenser utan. . . verkliga diskussioner. Men hur ska man kunna ha dessa verkliga diskussioner, hur ska man kunna garantera dem om de inte kan organiseras? Och om man ska organisera dem, hur undviker man då det absolut avgörande behovet av tendenser och så vidare? Här har vi ytterligare ett misslyckat förslag på hur man ska överskrida den leninistiska partiteorin och -praktiken.

Mitt tredje exempel är hämtat från en liten bok som ni kanske har sett, och som givits ut av Londons Kommunistiska Universitet. I den har Gerry Leversha skrivit en artikel som kallas

¹¹ L. Althusser: ”On the Twenty-second Congress of the French Communist Party”, i *New Left Review* nr 104, särskilt s 20-22.

Bortom spontaniteten. Han säger där att den leninistiska organisationsmodellen är orealistisk i väst. Han kallar det ett elitparti, och sedan skriver han:

Det byggdes upp under underjordiska förhållanden och litade mycket mer till blind lydnad än till en jämlik debatt.

Vad mig anbelangar är detta rent löjligt: när Leversha talar om blind lydnad undviker han diplomatiskt att nämna att det parti han tillhör ligger *efter*, är underlägset, de leninistiska normerna för intern demokrati. Nåväl, vad föreslår då Gerry Leversha att man ska göra för att gå utöver jakobinismen till en blomstrande demokrati, intern partidemokrati, tillräckliga kanaler för att uttrycka avvikande åsikter, etc.? Hur ska man garantera denna blomstrande debatt? Vilka mekanismer, hur ska de förhålla sig till tendenser och fraktioner? En öronbedövande tystnad. Så även detta ”*överskridande*” leder ingen vart.

(Översättning: *Göran Källqvist*. Smärre korrigeringar gjorda aug -06, feb -09 och aug -10.)